

Történelmi kosztüm nélkül

Az egész világ figyelmét felkeltő Bartók-émlékezés és az országszerte nyomába lépett Dózsa-idézés bő lehetőséget nyújtott közös hagyományaink korszerű értékelésére. Bärmennyire fel is kísért ilyenkor a múltbanezés hol romantikus, hol szertartásos sablonja (magát a hagyományápolást is terheli egy hagyományos szokvány), az egyre sűrűbb évfordulók divatjából határozottan kerekedik elő valami új: tudományos magatartásunk az eltűnt idő megnyerésének sokrétű kérdésében. Itt már több van a romantika szenvedélyes jelképrendszerénél, s túljutottunk egy hivatalos naptári számadás önmagáért való görcsén, a pozitivisták tényrögzítések kicsinyességén is. Hasonlóság legfeljebb a tanulságok megfogalmazásakor adódik, amíg azonban régebben ez kiragadott részletek eszményi megcsapolásával, tankönyvszerű moralizálás alakjában történt, ma a legmesszebb menő időjátékban is történelmi bírálatot mondunk, s az összefüggérendszer újratereztésével a mához, sőt a holnaphoz kapcsoljuk a történeteket, önmagunkban tudatosítva az élő, létező, termő folytatást.

A különbség lényeges, és érdemes ma ezzel szembenéznünk, mert korunk nem egy társadalomlélektani és bölcséleti vitájában láthatunk tisztábban. A tradicionalizmust nem tüntethette el semmiféle „proletkult” vagy „mahajszkizmus” (jaj, dehogyan festjük a falra, de ez is volt), viszont annál maradandóbban helyreigazította már az eredeti kommunista értelmezés: Marx annak idején Louis Bonaparte 1851-es államcsínyjét hántotta ki hamis tudatából, s Hegelre hivatkozva mutatott rá, hogy a világtörténelmi tények és személyiségek úgyszólván kétszer kerülnek színre... Nem, ez az értelmezés egyáltalán nem biztatott hagyományápolásra, de legalább elretentett a múltidézés régi szemfényvesztéseitől. Marxnak egyáltalán nem tetszik, ha „valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élők agyára”, s kipécézi azokat a hamis ismétlődéseket, melyek során jelenbeliek „a múlt szellemeit idézik fel és állítják... szolgálatukba, kölcsönveszik neveiket, harci jelszavakat, jelmezeiket, hogy ebben a hagyományoktól megszentelt álruhában s ezen a kölcsönzött nyelven játsszák meg a világtörténelem új jelenetét”. Marx joggal mondja, hogy az új társadalmi forradalom nem meritheti poézisát a múltból, hanem saját tartalmára kell eszmélnie. Mi már büszkélkedhetünk is azzal, hogy olyan forradalom után vagyunk, mely áltudatok helyett saját tudományos közgyűségével fejezte ki magát, elmélet és gyakorlat leníni egy-egyben teremtve meg az idő- és térérzékelés realizmusát.

Ez a történelmi önszemlélet ad kulcsot a mindenkor voltak helyes megfontolásához, okos ismeretéhez, kellő idézéséhez. Más ez az elcsépett álarcos farsangolásoknál. Az emlékezések értelmét a magunk méltósága adja meg:

jelképek nélkül őszintén magunkat élve, korunk valóságában célunkat vállalva tanulhatunk az elmúlt történésekből, melyek saját terükben és idejükben betöltötték szerepüket, méghozzá ugyancsak őszintén magukat élve, s természetesen azok az emlékek állnak hozzánk a legközelebb, melyek a mi terünk és időnk, a mi folytonosságunk előzményeit hordozzák.

A történelmünkben és művelődésünkben rejlő törvényszerű előzmények tudományos vizsgálatával megkapjuk jövőnk algoritmusait is: érdemes modellt magatartásunk célszerű felerősítésére. Mai szocialista nemzetiségünk, államiságunk, nemzetköziségünk „itt és most“-ja visszhangozta tehát a bartóki emberséget, a dózsai harcot. Nem egyszerű Bartók-reprodukcióra törekedtünk, még kevésbé rejtettük magunkat a művész sajátosságai mögé, hanem — újraidézve Szilágyi Domokosunkat — „meghallani a lélek ultrahangjait, szétrugdalni a valóság határait, hogy minél többet szippanthassunk a lehetőségek levegőjéből — és közben ne feledjük, hogy a feledékenység a jövő haldála“. Mint ahogyan az emlékező előadásokon, gyűléseken, egész sajtónkon végiglobbanó Dózsa-láng s Szervátusz Tibor lelkiismeretünket szaggató mementója, a modern Dózsa-ábrázolás sem történelmi ismétlések áltudatát vagy a „kegyelet“ képmutatását keltette bennünk, hanem öröklődő létörvényt tudatosított az egykori székely népharcos (a raguzai Tubero nyelven „Szittya György“) tragédiájából: a dolgozó tömegek nemzeti különbség nélkül való egymásrautaltságának és közös népuralmának örök szükségét.

És ha már az emlékezések mai értelmét elemezzük társadalmunkban, hadd nézzünk be az alkalmosság „véletlenjébe“ is. Vajon csak a naptár kelti a rezonanciákat? Felesleges kérdés, hiszen az egészben egyedül a naptár véletlenszerű. Az impulzusok mélyebbről jönnek: abból a xenopolí értelem-ben vett „történelmi sor“-ból, melyhez saját magunk is tartozunk a fizikai helyben és időben. És nem is a múlt kelleti magát (a holtak alusznak), ellenben a mi életünk hívja elő a maga törvényszerű magyarázatát a mában rejlő múltból, a bennünk adott ösökből, a tájunkbeli előzményekből. Adójék bármilyen „dátum“, mi szólalunk meg, a mi mai valónk válogat az itél, elemez és magyaráz, önmagát segítve előbbre a múltból a jövő felé. Ezért logikus, hogy Bartókról szólunk Nagyszentmiklóson, Dózsáról Dálnokon... a politikus Ady is csak úgy hívhatta Csaba új népét, hogy megnyíltak lán-golón előtte „a Bolyai- és Csere-sírok...“ A régiek a hely géniuszát emlegették, mi Leninnel a dolgok logikájára hivatkozunk. Dolgaink értelme, hogy jobba tegyük magunk és utódaink számára mindazt, amit múltunkból kapunk, magunknak adva összöntést újra meg újra éltető és jövő-vívó emlékezésre.

Ezer éve és ezernyi helyen élünk együtt a román néppel, s a közös folytatást igazolja minden múlt-idézőnk. Valakinek eszébe jutott a statisztikus-történész Kövály László születésének másfél százados évfordulója, s íme, mánk és jövőnk hajt ki a témából. Én még ez évben az ifjabb Wesselényi Miklóst is hívnam, nemcsak, mert százhusz éve halt meg (ez még csak naptári jelzés), hanem mert Kazinczyt és Széchenyit, Kossuthot és Bölöni Farkas Sándort, Deákot és Kemény Zsigmondot, Vörösmartyt idézi fel bennem a zsidói „Athén“, e társaság szellemi mozgását, a küzdelmet a jobbágyfelszabadításért (történelmi kosztümök nélkül), a sportmester főúr úttörő mintagazdálkodását és szociális reformjait, helyes és téves nézeteinek örvénylésében a kivezető sodrást testvériség felé, románbarátságát és Bukarestből keltezett Szózatát, népszolgálatát, Berzsényi megénekelte homlokának jegét, szemének

lángját — s a Habsburgok történetében e láng kihunyását... Kölcsey „védelemiratát” olvasva, előtünk egy koncepciót per a császári világból, s az előkelő „alperes” mára kivirágzott köz-igaza. Egy lapunk, a Művelődés, nemrég borítóján hozta a zilahi Wesselényi-szobrot. Erre az emlékműre is új fényt vet a mai tudat (felavatását annak idején Ady üdvözölte a maga harci módján).

A haza jelene a múlt oszthatatlanságában tükröződik. Közösek voltak a román nép, nyelv, kultúra visszatekintői is, közös sorsunkat, együttvalóságunk jövőjét edzettük minden alkalommal: Eminescu-emlékezésen és Enescu-fesztiválon, Budai-Deleanu idézésekor, Agár-biceanu, Blaga szobrának leleplezésekor. Irodalmi folyóirataink a minap emlékeztek meg Mihail Sadoveanu születésének 90. évfordulójáról: miért ne volnánk büszkék arra, hogy már a régi Korunk hozott műfordítást írásaiból? A szocialista Románia magáévá váltotta múltját, meg is tehetette, mert minden ízével az alkotó mában él. Valamikor mítoszokba rejtette magát a család jelen. Mi lefosztjuk mánkra az illúziókat, s magunkat adva, jelenünket tudatosítva, visszhangozzuk hegyeink közt mindazt, ami idáig hozott, s a bennük feszülő társadalmi erők folytonosságával visz tovább.

Balogh Edgár

Janovics Jenő emlékezete

Huszonöt évvel ezelőtt, 1945. november 15-én halt meg 73 éves korában, aznap, amikor a Bánk bánt rendezésében mutatta be a színház, s amikor talán utoljára akarta eljátszani a kalandor lovag, Biberach szerepét. Amikor megemlékezünk róla, a hazai magyar színjátszás egyik legnagyobb alakja előtt rójuk le tiszteletünket és elismerésünket. A kolozsvári magyar színháznak Kótsi Patkó Jánostól kezdve sok kiváló igazgatója volt. S talán mégis kettőjük jelentette a közel két évszázados színház művészi csúcsát. Mindketten színházszervezők, rendezők, színészek, írók és közéleti harcosok, egyszemélyben az egyik a feudalizmus, a másik a reakcióssá váló liberális burzsoázia ellenfele.

Janovics Jenő először 1896-ban került a kolozsvári színházhoz, miután elvégezte a színiakadémiát és végigjárt néhány vidéki színházat. Színészkedik s beiratkozik a kolozsvári egyetem bölcsész-karára. Sokat játszik, s közben megírja doktori értekezését Csiky Gergely életéről és művéről. Ismertté

válik országosan az irodalmi és színházi szakkörökben. A századfordulón meghívják a szegedi színház igazgatójának, ahonnan 1905-ben tér vissza Kolozsvárra, amikor is kinevezik a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatójának.

Életének három évtizedes időszaka kezdődik ekkor. Új és új kezdeményezések emelik még nagyobbá az amúgy is neves kolozsvári színjátszást. Megnyitja az új színházat, s műsorpolitikájában a klasszikus és modern színház szintézisét teremti meg. Antik dráma-ciklus, Shakespeare- és magyar drámák követik egymást, s az ifjúsági előadások olyan sora, amelyhez foghatót senki nem csinált azóta sem. Van néhány rendezése — elsősorban Az ember tragédiája és a Bánk bán, amely realista újszerűségével forradalmasította a magyar színpadok klasszicizmusba merevedett előadásait. Színészként néhány nagy alakításával — Hamlet, Tartuffe, Biberach, A mandarin — a nagy színészek sorába lépett. Marad ideje színészek portréjának megrajzolására, színháztörténet írására (A Farkas utcai színház) és nagyszabású drámatörténetre (A magyar dráma irányai).

Arra az emberre emlékezünk, akit méltatlanul szorítottak ki a színházból 1933-ban s aki 1945-ben a szocializmus szolgálatába állította megmaradt erejét. Síremlékén Hamlet monológjának néhány mondata őrzi emlékét a kolozsvári temetőben:

...férfi valál, ki a
Sors öklözéseit vagy jutalmát
Egykép fogadtad ...

Bár ne csak emléke élne, hanem tudása, céltudatossága, akarata és művészi szemléletének perspektívája is példa volna!

Jordáky Lajos

Mit olvashatna a falu?

Úgy látszik, hiába cikkeztek, vitatkoztak annyit a sajtóban a könyvkiadásról meg a könyvterjesztésről, Beke György kénytelen volt az év elején megállapítani, hogy a könyvhónap az idén is jelentős könyvek nélkül zajlott le. Szerinte a terjesztők a ludasok a dologban: „A könyvterjesztés az utóbbi időben mindjobban szorítja lefelé a példányokat. Ugyanis a könyvek példányszámának a megállapításakor nem az íróé vagy a kiadóé a döntő szó, nem is a mű ismerőié, hanem a hallomásból, apró ismertetőkből vagy ki tudja miből tájékozódó könyvterjesztői tisztviselőké!” (Falvak Dolgozó Népe, január 28). Tény az, hogy a hiányosságok nem csupán a falusi könyvterjesztésre avagy a magyar nyelvű művek kiadására vonatkoznak; a problémák, gondok ugyanis általánosak, országosan jelentkeznek, amint erre a román nyelvű sajtó s a párt központi lapja is több alkalommal rámutatott.

Nyilvánvalóan: tarthatatlan állapot.

Ezért van az, hogy szerkesztőségünk (a Falvak Dolgozó Népe munkatársai vagyok) egyre-másra kapja a leveleket, melyek szerint, ha már olyan mele-

gen ajánlottuk Szabó T. Attila professzor anyanyelvünk életéről szóló munkáját — „legszívesebben ott látnók minden egyes falusi család asztalán“ — akkor jogos a kérés, hogy legalább egyetlen példány jusson el belőle minden faluba. És felteszik a kérdést: ha igaz az, hogy Sütő András legújabb könyvében olyan megrázóan ír a romániai magyar falu fájdalommal, harcokkal terhes múltjáról, mint ahogyan azt mi állítottuk — Illyés Gyulát és Tamási Áront emlegettük Sütővel kapcsolatban —, akkor az Anyám könnyű álmot ígér miért nem vásárolható a falusi könyvkereskedésekben?!

És akkor a szerkesztő telefonál ide-oda, érdeklődik mindenfelé, s közben sóhajtozik: miért nincs raktára, ahonnan a szóban forgó könyveket minden bonyodalom nélkül elküldhetné a levélírók falvaiba. Mindenülvé, ahol szükség van rá. Mert hát kérték tőle Misztótfalutól kezdve egészen Csíkbánkfalváig... De ehhez egyben könyvkiadónak meg könyvterjesztőnek is kellene lennie! Így hát örvend, ha annyit válaszolhat a levélíróknak, hogy Sütő András könyvét újranyomtatták, és arra biztathatja az olvasót: a hétezer példányból szerezze be a magát...

De ez még csak hagyján! Érkeserűből arra kért az egyik munkatársunk, hogy küldjük el neki Csávossy—Komzsis népszerű színdarabját, A fület (a marosvásárhelyi színház mutatta be nagy sikerrel), mert a keserű műkedvelők is elő akarják adni. Mindez rendjén is lenne, csak hogy a színmű nyomtatásban nem jelent meg. (Kivéve az első felvonást, 1966-ban közölte az Igaz Szó.) Beszéltek Csávossy Györggyel: egyetlen kézirat-példánya van, nem adhatja ki a kezéből. Különbözetten rengeteg levelet kap ő is, állandóan kérik a darabot, és szeretné, ha végre napvilágot látna, hadd tudja útbaigazítani az érdeklődőket. Felajánlja rögtön: közöljük le mi a színművet, hiszen néplap vagyunk... No igen, de a heti nyolc oldalunkon erre nem futja.

Nem véletlenül merült fel bennem ez a lehetőség. Mert ahogy tovább érdeklődtem, megtudtam, hogy a kolozsvári Dacia Könyvkiadó két Csávossy-dráma kiadását is terbe vette a jövő évre, de a szóban forgó színdarab nem lesz a kötetben.

Meggondolkoztató a helyzet. Mert, ezek szerint, a megjelenő könyvek közül — a könyvterjesztő helytelen felmérése, téves igénylése miatt — éppen az nem jut el sok esetben a falusi emberhez, ami érdekelné; másrészt pedig: nem mindig az jelenik meg a kiadónál, amire égetően szükség volna a mai falu életében... A Dacia idei kiadványai között például — Bazsó Zsigmond kisregényét és Horváth István magyarórdi monográfiáját leszámítva — a legnagyobb jóindulattal sem találtunk egyetlen olyan könyvcímet sem, amely a falusi ember sajátos igényeit tekintetbe venné. Pedig nemcsak az irodalmi termést vettük szemügyre...

És úgy látszik, hiába kölcsönzött nevet a római mitológiától a Mezőgazdasági és Erdészeti Kiadó, mert amióta a bőség istennőjének, Ceresnek a nevét írta a cégtáblára — azóta semmi jelét nem lehet látni a várható bőségnek. Manoliu Gabriel igazgató (az Előrének adott interjújában) csak egyetlen olyan könyvet tud megemlíteni, amelyiket hazai magyar szerző kézírata alapján adnak ki — magyarul (Péterfi István: A házigalamb és tenyésztése). Pedig terbe vettek hatot is erre az esztendőre. De a könyvadásító központok olyan alacsony példányszámban rendelték meg a könyveket, hogy a kiadó kénytelen lemondani a megjelentetésükről...

Ez az, amivel sehogy sem lehet egyetérteni. Kíváncsi vagyok, a könyvelosztó emberei vajon milyen kritériumok alapján döntenek egyik vagy másik

könyv sorsa fölött. Mert hogy a legilletékesebbet, az olvasót nem kérdezik meg — az biztos. Hiszen ha csupán a Falvak Dolgozó Népe gyakorlatából indulunk ki, rögtön felsorolhatok legalább tizenkét olyan könyvcímet vagy kész kéziratot, amelynek a megjelentetése bizonyosan kiadói sikernek számítana.

Terepjáró útjaim során gyakran tapasztaltam, hogy mennyire várják az olvasók Veress István professzor írásait, amelyek a Háztaji kert — házi kert rovatunkban jelennek meg. Állandóan az iránt érdeklődnek, miért nem gyűjtjük össze ezeket a cikkeket, miért nem adjuk ki könyv alakjában. Székelyudvarhelyen, Székelykeresztúron s még sokfelé elsősorban Csávossy György és Mezei Sándor borászati, szőlészeti tanácsaiért „veszik” a lapot. Hiszen hézagpótló cikkekről van szó. Erős visszhangja volt az úrmösi Lőrinczi László Baromfiudvar rovatának, amelynek anyaga már jól kidolgozott könyv kézirataként jutott el szerkesztőségünkhöz. És ugyancsak kész munka Szabados András sertéstenyésztési tanácsadója. Meg lehetne jelentetni Szövérdi Ferenctől is egy méhészeti könyvet, hiszen ő a kérdés egyik legjobb szakértője nálunk, és a méhészet egyre népszerűbb foglalatosság. Ugyanakkor Stern János Növényvédelmi tanácsadója is közkézen kellene hogy forogjon... Elvégre falun mindenkinek van kertje, zöldséget és gyümölcsöt termel, tyúkot, disznót, juhot, kecskét, tehenet tart a ház körül. És nagyon sok esetben jó pénzt hoz a házhoz, ha valaki komolyan foglalkozik a nyúltenyésztéssel, vagy méhészkedik.

De a lista korántsem teljes. Kihagytam például a felsorolásból agrár-publicisztikánk talán legjelentősebb képviselőinek, Nagy Miklósnak és Pap Istvánnak a munkáit... Önkéntelenül felmerül bennem a gondolat: vajon a könyvterjesztőnek nem lenne-e jó „üzlet”, ha elindítana egy sorozatot Házunk tája címmel?

A földdel való évezredek viaskodás során gazdag tapasztalati anyag halmozódott fel a földművesek körében, de még nem tudják eléggé, hogyan értékesítsék, kamatoztassák azt a sok tudást ma a nagyüzemi termelőszövetkezetekben. Ilyen értelemben máris egy újabb sorozat igényével állunk szemben, melynek Mezőgazdasági kézikönyvek lehetne a címe. Csupán emlékeztetni szeretném az olvasót: milyen nagy élményt jelentettek jó esztendővel ezelőtt Pap Istvánnak a Falvak Dolgozó Népeben megjelent írásai: Ha én tehenész lennék, Ha én traktorista lennék... És a sort lehetne folytatni a legkülönbözőbb mezőgazdasági szakmunkákkal, foglalkozási ágakkal. Véleményem szerint az ilyen hangvételű könyvek lennének hivatottak arra, hogy a legfiatalabbakkal is megszeretessük a földet és magasabb rangot adjunk a földműves munkának.

Kár lenne megfeledkeznünk arról, hogy a lap egyik legnépszerűbb, leg-rangosabb rovata a Pillantás a világ mezőgazdaságára. Ez nem véletlen, hiszen a földműves embert mindig is érdekelte, mi történik a nagyvilágban. Különösen, ha gazdálkodásról van szó. Mert nincs olyan zsák búza, amelyikbe még egy szem bele ne férne. Sosem ártott, ha másoktól tanultunk. Ha megjelenne évenként egy ilyen című kis kötet, pillanatok alatt szétkapkodnák.

Nem egy termelőszövetkezetben állandó probléma: hogyan biztosítsák a rendszeres pénzjuttatást. Számítalan példát lehetne felhozni, hogy ott, ahol a jól jövedelmező háziipart felkarolták, mennyivel más a helyzet. Hiszen télen is lehet az embereket foglalkoztatni. A baj ott kezdődik, hogy a legtöbb helyen nem tudják, mihez kezdhetnének. Ifj. Kós Károly pedig régóta cikkezik a népi ipar felújításáról. Szakszerű útmutatásokat tudna adni, hol mit lehet és mit érdemes felújítani: milyen szerszámok, berendezési tárgyak kellenek a kül-

lőnböző népi iparágak felújítására, vagy hogy népművészetünk milyen termékeit lehetne a mai ember számára „kapós áruvá” tenni... Hát nem lehetne kiadni ifj. Kós Károlynak egy ilyen könyvét? Vagy a Szentimrei Juditét, aki viszont a népi varrottások, szöttesek, hímzések szakavatott ismerője? Starmüller Géza viszont a falurendezéshez, építkezéshez, lakásberendezéshez adhatna hasznos tanácsokat. És nem szabad megfeledkeznünk Bandi Dezsőről sem. Irányító keze és szelleme jól érződik már a mai népművészetben. Ha olyan könyvsorozatot indítanánk, amely a Népi ipar, népművészet jegyében dolgozna, Bandi Dezső minden bizonnyal elsők közt nyújthatna át kéziratot a kiadónak.

Még nem beszéltem arról, hogy mennyire időszerű lenne olyan orvosi könyvek megjelentetése, amelyek a falut közvetlenül érintő egészségügyi kérdéseket tárgyalnák. Érdekes írásokat közöltünk és közlünk továbbra is Mezőgazdaság és történelem felcím alatt Imreh István tollából. E sorozat visszhangja újabb igényt vet fel: az egyre inkább differenciálódó falunak szüksége van saját múltjának megismerésére.

Amikor a kiadókat átszervezték, sokan vártuk, hogy megoldódik végre a nagy probléma: a falusi olvasók sajátos igényeit is kielégíti majd könyvkiadásunk. Ugy látszik azonban, hogy a sok bába közt elvész a gyerek: éppen a falusi olvasók sajátos igényét nem veszi eléggé figyelembe egyik kiadónk sem.

Félreértés ne essék: nem célolok, hogy vaktában vagdalkozzam könyvkiadásunk politikája és könyvterjesztésünk módszerei ellen. Csupán jelezni szerettem volna egy nagyon is reálisan jelentkező problémát. Tisztában vagyok azzal, hogy elvben — a felsoroltak közül — bármelyik könyv megjelenhetne nálunk. De egyre inkább, mint bármikor, nagy súllyal esik latba manapság a rentabilitás kérdése. Tehát nem mindegy az, hogy a rendelkezésünkre álló papírmennyiséget mire fordítjuk. És azt is tudom, hogy könyvkiadásunknak a felsoroltakhoz hasonlóan fontos más műveket is meg kell jelentetnie. De mindenképpen itt az ideje annak, hogy előbbre vigyük a faluhoz szóló könyvek kiadásának ügyét is. Hogy ne beszéljünk sokat fölöslegesen, javasolom a könyvterjesztőknek: időnként kérjék ki az újságok, szerkesztők véleményét is a példányszámok megállapításakor. Szívesen végeznénk tájékoztató felméréseket is a sürgött könyvekkel kapcsolatban. Hogy tisztábban lássuk a helyzetet.

A könyvterjesztés átszervezése nyomán reméljük, előbbre jutunk ebben az ügyben. Azt is tudjuk, hogy a kiadók már tettek lépéseket ilyen irányban. A Kriterion például természettudományos, népszerűsítő jellegű sorozatok megindítását tervezi. Gondolom, hogy ezt a lépést újabbak követik majd... S bízunk benne, hogy a Ceres is osztozik majd falusi könyvgondjainkban. Különben ismét azon vesszük észre magunkat, hogy „nyakunkon” a falusi könyvhónap. És mérgelődünk, hogy miért nem visznek könyvet falura.

Cseke Péter